

INTENCJE PALENIA TYTONIU W NIEDALEKIEJ PRZYSZŁOŚCI U MŁODZIEŻY 15-LETNIEJ I ICH NIEKTÓRE UWARUNKOWANIA

Barbara Woynarowska¹, Joanna Mazur²

¹ Katedra Biomedycznych Podstaw Rozwoju i Wychowania
Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego

² Zakład Epidemiologii Instytutu Matki i Dziecka

INTENTION TO SMOKE IN THE FUTURE AMONG 15-YEAR-OLD ADOLESCENTS AND ITS SOME DETERMINANTS

ABSTRACT – The aim of the paper was to present adolescents' intentions to smoke in two years time according to gender, place of living, type of secondary school, status of own current smoking, status of parental and close friend smoking and attitude toward smoking in the future. Intentions to smoke among adolescents in Poland and some Western Europe countries (Austria, Belgium Denmark, Finland, Germany, Norway, Scotland and Wales) were compared. Data from Health Behaviour in School-Aged Children. A WHO Cross-National Study was used. In an international standard questionnaire an additional package „Adolescent Smoking Control” was included in 1998. The sample was selected as representative for the general population of 15-year-olds. In Poland sample size was 1636, with mean age 15,7 years. Data concerning adolescents' intentions to smoke in Austria, Belgium, Denmark, Finland, Germany, Norway, Poland, Scotland and Wales were compare. In Poland only 8% of adolescents intended to smoke daily in the future, 23% feel ambivalent about smoking in two years time. In Poland the percentage of adolescents who were ambivalent about smoking in the future was high in comparison to other countries. Intentions to smoke were significantly more frequent among: students in vocational schools (13%) than general secondary schools (2%); children who had both smoking parents (17%) than who had no smoking parents (5%); students who had smoking close friends (22%) than whose friends do not smoke (3%). The highly significant association was found between adolescent' current smoking status and his or her intentions to smoke daily in the future. About 1/3 of daily smokers intended to smoke vs 1,5 % non-smokers. Adolescents who plan to

Praca wykonana ze środków finansowanych przez Ministerstwo Zdrowia na realizację programu „Pierwotnej profilaktyki chorób odtytoniowych w Polsce 2001 r.”.

smoke in the future had more positive attitude toward their future smoking than occasional smokers and non-smokers.

KEY WORDS: adolescents, intentions to smoke in the future, attitudes toward smoking in the future, smokers, non-smokers.

WSTĘP

Druga dekada życia jest okresem, w którym pojawiają się i nasilają wraz z wiekiem zachowania problemowe, stanowiące ryzyko dla zdrowia w młodości i dalszych latach życia. Dotyczy to m. in. palenia tytoniu. W Polsce, w 1998 r., 70% chłopców i 60% dziewcząt w wieku 15 lat podjęło już próby palenia, a paliło okazjonalnie lub regularnie (codziennie) odpowiednio 32% i 29% (11, 12). Wyniki badań GUS (7) wskazują, że po 15 roku życia większość (88%) młodocianych palaczy rozpoczyna regularne palenie, w tym prawie połowa między 17 a 19 rokiem życia. W latach 90. w większości krajów Europy, także w Polsce, zwiększała się częstość palenia wśród nastolatków, zwłaszcza wśród dziewcząt (10, 11).

W celu przeciwdziałania paleniu wśród młodzieży, obok monitorowania jego rozpowszechnienia, niezbędne jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, co powoduje, że z fazy eksperymentowania z paleniem, uważanego w okresie adolescencji za swobodną prawidłowość rozwojową lub zjawisko normatywne (5, 6), palenie staje się zachowaniem problemowym, prowadzącym do uzależnienia. Pewnych informacji na ten temat może dostarczyć badanie przekonań młodzieży, dotyczących palenia tytoniu w niedalekiej przyszłości.

Przedmiotem prezentowanych w artykule badań są przekonania co do zamiaru codziennego palenia za dwa lata, zwane dalej „intencją palenia tytoniu”. W analizie uwzględniono także przekonania, dotyczące własnej oceny tego zachowania, zwane dalej „postawą wobec własnego palenia w przyszłości”. Przyjęcie takiej terminologii nawiązuje do teorii uzasadnionego działania Ajzena i Fishbeina (2), według której zachowanie poprzedza zamiar (intencja) podjęcia tego zachowania. Intencja, z kolei, zależy od postawy (oceny) danego zachowania (subiektywnej normy). Badane przekonania, zgodnie z klasyczną definicją postawy, można również ujmować jako behawioralny (intencja) i emocjonalno-poznawczy (ocena) komponent względnie stałej postawy wobec palenia tytoniu (3). W obu tych perspektywach badane przekonania (komponenty) uważane są za silne predyktory późniejszych zachowań.

Celem pracy było sprawdzenie, na ile intencje palenia tytoniu w niedalekiej przyszłości (za dwa lata, czyli w wieku ok. 17 lat) u młodzieży 15-letniej różnią się ze względu na cztery grupy zmiennych:

- zmienne socjo-demograficzne – płeć, typ szkoły ponadpodstawowej, miejsce zamieszkania (miasto, wieś),
- posiadane obecnie doświadczenia związane z paleniem tytoniu, zwane dalej „statusem własnego palenia”,
- palenie tytoniu przez osoby w najbliższym otoczeniu – rodziców i najlepszego kolegę lub koleżankę, zwane dalej „statusem palenia rodziców i najlepszego kolegi”,

– postawa wobec własnego palenia w przeszłości.

W pracy porównano też wyniki dotyczące intencji palenia za dwa lata u młodzieży 15-letniej w Polsce i niektórych krajach Europy Zachodniej.

METODA

Badania wykonano w 1998 r., w ramach międzynarodowych badań nad zachowaniami zdrowotnymi młodzieży szkolnej (HBSC – Health Behaviour in School-Aged Children. A WHO Cross-National Study). W Polsce wykorzystano w tej serii badań dodatkowy kwestionariusz „Kontrola Palenia Nastolatków” (CAS – Control of Adolescents Smoking). Kwestionariusz ten uwzględniło w swych badaniach osiem innych krajów (Austria, Belgia – społeczność flamandzkojęzyczna, Dania, Finlandia, Niemcy, Norwegia, Szkocja, Walia; badania w tych krajach finansowane były przez Komisję Europejską¹. Kwestionariusz zawierał m.in. pytania/stwierdzenia dotyczące:

– Aktualnego palenia tytoniu (Jak często obecnie palisz papierosy?) – wskaźnik „statusu” własnego palenia”: palę codziennie; palę okazjonalnie; nie palę;

– Intencji palenia tytoniu w najbliższej przyszłości (Czy sądzisz, że za dwa lata będziesz codziennie palił papierosy?);

– Postaw wobec własnego palenia za dwa lata (Gdybyś palił codziennie papierosy za dwa lata to: byłoby to fatalne, złe; głupie; właściwe; świadczyłoby to o dorosłości);

– Palenia przez rodziców i najlepszego kolegę lub koleżankę – wskaźnik „statusu” palenia tych osób (kategorie jak wyżej u badanej młodzieży).

Badania przeprowadzono zgodnie z protokołem międzynarodowym (9) określającym zasady adaptacji w każdym kraju standardowego międzynarodowego kwestionariusza, organizacji badań (ze zwróceniem szczególnej uwagi na anonimowość w zbieraniu danych), kodowania itd. Zasady te omówiono w innych opracowaniach (16, 17). Istotność różnic badano za pomocą testu chi-kwadrat przyjmując za poziom istotności $p < 0,05$.

OSOBY BADANE

Badaniami objęto w Polsce uczniów w średnim wieku 15,7 lat (w innych krajach wiek ten wahał się od 15,2 w Austrii do 15,9 w Walii). Byli oni uczniami klas I szkół ponadpodstawowych różnych typów, zlokalizowanych w 11 województwach (wg poprzedniego podziału administracyjnego). Liczba badanych w Polsce wynosiła 1636 osób (w tym 891 chłopców, 745 dziewcząt). We wszystkich krajach była to próba reprezentatywna dla kraju, poza Niemcami, w których badania przeprowadzono tylko w jednym landzie (z liczbą mieszkańców 18 mln.). Zasady doboru grupy podano w innych opracowaniach (16, 17).

¹ Międzynarodowym Koordynatorem badań HBSC i CAS była C. Currie (Uniwersytet w Edynburgu). Kierownikami badań w ww. krajach byli w: Austrii – W. Dur, Belgii – L. Maes, Danii – B.E. Holstein, Finlandii – J. Tynjala, Niemczech – K. Hurrelmann, Norwegii – O. Samdal, Polsce – B. Woynarowska, Szkocji – C. Currie, Walii – Ch. Tudor-Smith.

WYNIKI

1. Intencje palenia tytoniu u 15-letniej młodzieży w Polsce

Większość (ok. 70%) młodzieży 15-letniej w Polsce podała, że nie będzie (zdecydowanie nie lub prawdopodobnie nie) palić codziennie za dwa lata, czyli w wieku ponad 17 lat. 23% nastolatków nie było pewnych swojej decyzji („może tak, może nie”), a tylko 8% zamierzało regularnie palić (zdecydowanie lub prawdopodobnie). Opinie chłopców i dziewcząt oraz młodzieży w mieście i na wsi były zbliżone. Istotnie statystycznie ($p < 0,001$) różniły się odpowiedzi uczniów różnych typów szkół. Największy był odsetek zamierzających palić w zasadniczych szkołach zawodowych (13%), najmniejszy w liceach ogólnokształcących (2%) (tabela 1).

TABELA 1

Intencje regularnego (codziennego) palenia tytoniu za dwa lata u młodzieży 15-letniej w zależności od płci, miejsca zamieszkania i typu szkoły ponadpodstawowej.

	Chłopcy (%)			Dziewczeta (%)		
	Będą palić ¹⁾	Może tak może nie	Nie będą palić ²⁾	Będą palić ¹⁾	Może tak może nie	Nie będą palić ²⁾
Ogółem	9	24	67	7	22	71
Miejsce zamieszkania						
Miasto	10	21	69	8	23	69
Wieś	8	28	64	7	18	75
Typ szkoły ***						
Zasadnicza zawodowa	13	31	56	13	33	54
Technikum	9	21	70	7	23	70
Liceum ogólnokształcące	2	12	86	3	10	87

1) zdecydowanie lub prawdopodobnie tak

2) zdecydowanie lub prawdopodobnie nie

*** $p < 0,001$

2. Intencje palenia tytoniu za dwa lata a „status” palenia młodzieży w wieku 15 lat w Polsce i innych krajach

Stwierdzono, że istnieje statystycznie istotny ($p < 0,001$) związek między paleniem w wieku 15 lat a zamiarem regularnego palenia za dwa lata (tabela 2). Wśród młodzieży palącej codziennie ponad 1/3 młodzieży podała, że zdecydowanie lub prawdopodobnie będzie palić za dwa lata, a więcej niż połowa nie była pewna swojej decyzji. Palący okazjonalnie znacznie rzadziej zamierzali palić za dwa lata (10% chłopców, 6% dziewcząt); duży też był w tej grupie odsetek „niezdecydowanych” (odpowiednio 38% i 54%). Wśród młodzieży niepalącej proporcje odpowiedzi były odwrócone. Zdecydowana większość (ponad 85%) uważała, że nie będzie palić, zamierzało palić mniej niż 2%, a co dziesiąty nastolatek nie był pewny („może tak, a może nie”).

TABELA 2

Intencje regularnego palenia tytoniu przez młodzież za dwa lata według „statusu” palenia w wieku 15 lat.

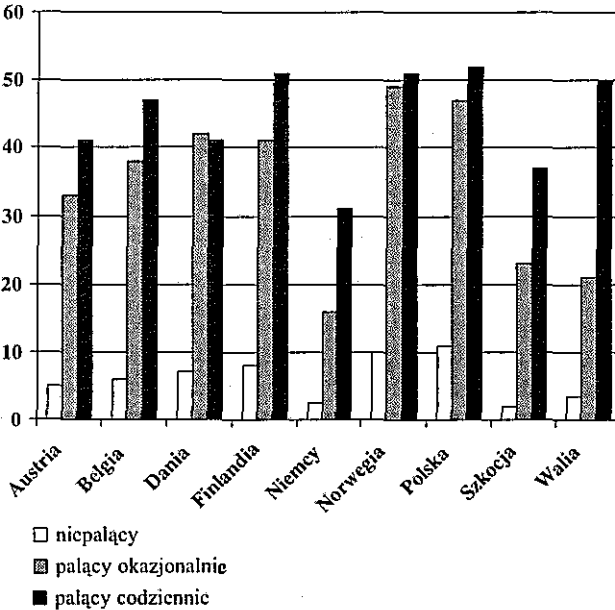
Za dwa lata będą codziennie palić	Chłopcy (%)***			Dziewczęta (%)***		
	Pałą codziennie (N=194)	Pałą okazjonalnie ¹⁾ (N=91)	Nie pałą (N=600)	Pałą codziennie (N=103)	Pałą okazjonalnie ¹⁾ (N=108)	Nie pałą (N=533)
Zdecydowanie tak	15,5	4,4	0,8	15,5	1,9	0,4
Prawdopodobnie tak	17,0	5,5	0,8	24,3	3,7	1,1
Może tak, a może nie	50,0	38,5	12,5	54,4	53,7	8,6
Prawdopodobnie nie	8,2	29,7	16,2	4,9	24,1	25,1
Zdecydowanie nie	9,3	22,0	69,7	1,0	16,7	64,7

1) pałą co najmniej 1 raz w tygodniu, ale nie codziennie lub rzadziej niż 1 raz w tygodniu

*** p<0,001

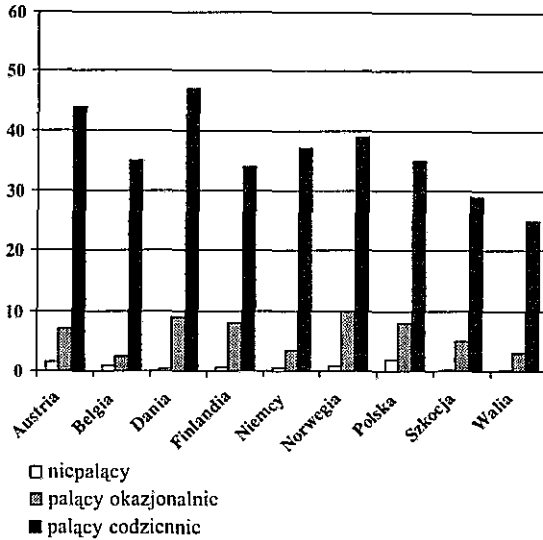
Porównując odpowiedzi dziewcząt i chłopców dotyczące intencji palenia stwierdzono, że wśród niepalących były one zbliżone. Wśród regularnych palaczy odsetek osób, które podały, że zdecydowanie będą palić w najbliższej przyszłości był u obu płci jednakowy (15%), ale w tej grupie dziewczęta częściej niż chłopcy uważały palenie za prawdopodobne lub były niezdecydowane. Wśród okazjonalnych palaczy mniejszy był u dziewcząt odsetek zamierzających palić i nie palić, a znacznie większy niepewnych co do swojej decyzji.

Nie są pewni, czy będą palić codziennie za dwa lata

Ryc. 1. Odsetki młodzieży 15-letniej, która zamierza (zdecydowanie lub prawdopodobnie) codziennie palić tytoń za dwa lata w zależności od aktualnego „statusu” palenia, w Polsce i w niektórych krajach Europy Zachodniej.

Nie są pewni, czy będą palić codziennie za dwa lata

Ryc. 2. Odsetki młodzieży 15-letniej, która nie jest pewna („może tak, może nie”) czy będzie codziennie palić tytoń za dwa lata w zależności od aktualnego „statusu” palenia, w Polsce i w niektórych krajach Europy Zachodniej.

Na ryc. 1 i 2 przedstawiono dane dotyczące intencji palenia za dwa lata w zależności od obecnego „statusu” palenia 15-latków w Polsce i w ośmiu krajach Europy Zachodniej. We wszystkich krajach istnieje podobna tendencja – największy odsetek zamierzających palić wśród palących codziennie i duży odsetek niezdecydowanych. Odsetki niepewnych swych decyzji były największe w Polsce, Norwegii i Finlandii, najmniejsze w Niemczech i Szkocji.

3. Intencje palenia u młodzieży a „status” palenia ich rodziców i najlepszego kolegi

Intencje palenia za dwa lata były statystycznie istotnie ($p > 0,001$) związane ze „statusem” palenia przez rodziców (tabela 3). Odsetek uważających, że będą palić był największy, gdy ojciec lub matka palili codziennie. Dzieci obojga rodziców palących (17%) ponad trzykrotnie częściej zgłaszały zamiar palenia niż dzieci rodziców niepalących (5%).

W jeszcze większym stopniu, niż w przypadku rodziców, intencje palenia za dwa lata były związane ze „statusem” palenia przez najlepszego kolegę lub koleżankę. Gdy palił(a) on(a) codziennie aż 22% nastolatków zamierzało palić za dwa lata, a tylko 3%, gdy najbliższy kolega nie palił (tabela 3).

4. Intencje palenia, a postawy wobec własnego palenia w przyszłości

Wśród młodzieży, która zamierza palić za dwa lata, w porównaniu do młodzieży nie zamierzającej palić, istotnie statystycznie ($p < 0,001$):

TABELA 3

Intencje regularnego palenia za dwa lata u młodzieży 15-letniej w zależności od „statusu” palenia rodziców i najlepszego kolegi lub koleżanki.

	Chłopcy (%)			Dziewczeta (%)		
	Będą palić ¹⁾	Może tak może nie	Nie będą palić ²⁾	Będą palić ¹⁾	Może tak może nie	Nie będą palić ¹⁾
Ojciec***						
Pali codziennie	11	30	59	11	26	63
Pali okazjonalnie	12	22	66	2	20	78
Nie pali	7	18	75	5	14	81
Matka***						
Pali codziennie	16	28	56	11	26	62
Pali okazjonalnie	6	21	73	5	25	70
Nie pali	6	20	74	5	17	78
Rodzice***						
Pali oboje rodziców	17	31	52	17	25	58
Nie pali żadne z rodziców	5	18	77	5	9	86
Najlepszy kolega lub koleżanka**						
Pali codziennie	22	33	45	24	36	40
Pali okazjonalnie	5	36	59	6	36	58
Nie pali	3	11	86	3	9	88

1) zdecydowanie lub prawdopodobnie tak

2) zdecydowanie lub prawdopodobnie nie

*** p<0,001

TABELA 4

Intencje palenia (objaśnienia jak w tabeli 3) a postawy wobec własnego palenia za dwa lata u młodzieży 15-letniej.

Palenie za dwa lata	Chłopcy (%)			Dziewczeta (%)		
	Będą palić	Może tak może nie	Nie będą palić	Będą palić	Może tak może nie	Nie będą palić
Byłoby fatalne, źle***						
zgadzam się ¹⁾	56	64	85	54	66	91
trudno mi powiedzieć	24	25	4	31	26	3
nie zgadzam się ²⁾	20	11	11	15	8	6
Byłoby głupie***						
zgadzam się ¹⁾	41	56	82	66	52	83
trudno mi powiedzieć	24	24	5	11	25	5
nie zgadzam się ²⁾	35	20	13	23	23	12
Byłoby właściwe***						
zgadzam się ¹⁾	26	15	6	25	9	3
trudno mi powiedzieć	30	28	7	14	29	6
nie zgadzam się ²⁾	44	57	87	61	52	91
Świadczyłoby o dorosłości***						
zgadzam się ¹⁾	20	17	9	16	10	8
trudno mi powiedzieć	22	21	5	12	21	6
nie zgadzam się ²⁾	58	62	86	72	69	86

1) w tym zdecydowanie zgadzam się

2) w tym zdecydowanie nie zgadzam się

*** p<0,001

– mniejszy był odsetek zgadzających się ze stwierdzeniem, że byłoby to fatalne, złe (odpowiednio 56% i 85% u chłopców oraz 54% i 91% u dziewcząt) oraz głupie (odpowiednio 41% i 82% oraz 66% i 83%);

– większy był odsetek zgadzających się ze stwierdzeniem, że byłoby to właściwe (26% i 6% u chłopców oraz 25% i 3% u dziewcząt) lub świadczyłoby to o dorosłości (odpowiednio 20% i 9% oraz 16% i 8%) (tabela. 4).

Dziewczeta zamierzające palić w niedalekiej przyszłości, w porównaniu z chłopcami, zgłaszającymi podobne zamiary, znacznie częściej uważały, że zachowanie to byłoby głupie (odpowiednio 66% i 41%). Dziewczeta częściej też niż chłopcy nie zgadzały się ze stwierdzeniem, że palenie za dwa lata byłoby właściwe i świadczyłoby o dorosłości.

OMÓWIENIE WYNIKÓW

Badania przeprowadzone w 1998 r., w reprezentatywnej grupie 15-latków, wykazały, że w Polsce, tylko 8% nastolatków zamierzało codziennie palić za dwa lata, a 23% było niezdecydowanych. Można zatem przyjąć, że około 1/3 osób w tym wieku to potencjalni przyszli, regularni palacze. Do tej grupy należy przede wszystkim adresować działania interwencyjne, w tym także pomoc w rzucaniu palenia, aby zapobiegać kontynuowaniu lub rozpoczęciu regularnego palenia. Trzykrotnie częściej intencje regularnego palenia w niedalekiej przyszłości zgłaszali uczniowie zasadniczych szkół zawodowych niż liceów ogólnokształcących. Wskazuje to na konieczność nasilenia działań interwencyjnych w szkołach zawodowych.

Zamiary młodzieży 15-letniej co do palenia w niedalekiej przyszłości były silnie związane z jej obecnym „statusem” palenia. W Polsce, wśród palących codziennie, prawie co trzeci nastolatek zamierzał zdecydowanie lub prawdopodobnie palić za dwa lata, a co drugi nie był pewny swej decyzji. Wśród niepalących zamierzało palić ok. 2% i tylko co dziesiąty nastolatek nie był pewny. Palacze okazjonalni, znacznie rzadziej zgłaszali intencje palenia niż palacze regularni. Podobny związek między „statusem” palenia w wieku 15 lat i intencjami codziennego palenia w wieku 17 lat stwierdzono w ośmiu krajach Europy Zachodniej, z zaznaczonymi różnicami pomiędzy poszczególnymi krajami. Polska należy do krajów o największym odsetku nastolatków niezdecydowanych co do przyszłego palenia. Może to stwarzać szansę dla działań interwencyjnych, ale także zagrożenie zwiększenia rozpowszechnienia palenia wśród młodych ludzi, w końcu drugiej dekady życia. Na podstawie tych wyników należy sądzić, że w działaniach interwencyjnych, adresowanych do młodzieży, należy uwzględniać jej aktualny „status” palenia. Biorąc pod uwagę duży odsetek młodzieży niezdecydowanej co do palenia w przyszłości, wśród palących działania te powinny uwzględniać nie tylko edukację, lecz przede wszystkim różne formy pomocy w rzucaniu palenia. Wydaje się, że jest pewna szansa na większą skuteczność tych działań wśród dziewcząt niż u chłopców, gdyż regularne i okazjonalne palaczki, częściej niż chłopcy, były niepewne co do palenia przez siebie w najbliższej przyszłości.

Wyniki wielu badań, a także wcześniejsze badania własne (12) wskazują na istnienie związku między paleniem młodych ludzi i paleniem ich rodziców. Zjawisko międzypokoleniowej „transmisji” zachowań zdrowotnych (z rodziców na dzieci), w tym także szkodliwych dla zdrowia, jest obserwowane w wielu krajach i potwierdziły to m. in. badania długofalowe nastolatków i ich rodziców w USA (14). Wyniki obecnych badań wykazały, że istnieje także związek między „statusem” palenia rodziców a intencjami palenia ich dzieci. Zgodnie z teorią społecznego uczenia się Bandury (4) proces uczenia się wielu zachowań rozpoczyna się we wczesnym dzieciństwie przez obserwowanie zachowań modelowanych przez najbliższe otoczenie. Ryzyko rozpoczęcia i regularnego palenia przez dzieci rodziców palących (zwłaszcza obojga) jest znacznie większe niż u dzieci rodziców niepalących. Uzasadnia to potrzebę prowadzenia działań mających na celu zachęcanie ludzi dorosłych do niepalenia lub rzucania palenia, gdyż w znacznym stopniu modelują oni zachowania swych dzieci. Z badań GUS (7) wynika, że w Polsce, w 1996 r., w 60% gospodarstw domowych z dziećmi do lat 15 paliła co najmniej jedna osoba. Nie bez znaczenia jest także większa dostępność dla dzieci papierosów w domach, gdzie palą rodzice lub inni dorośli.

Zachowania rówieśników odgrywają istotną rolę w podejmowaniu palenia przez młodzież. Potwierdzają to wyniki wielu badań, choć nie można jednoznacznie stwierdzić czy młody człowiek rozpoczyna palenie pod wpływem presji rówieśników, czy też palacze tworzą jakąś „wspólnotę” i wybierają przyjaciół wśród palaczy (8). W niniejszych badaniach stwierdzono, że zamiar palenia w niedalekiej przyszłości siedmiokrotnie częściej zgłaszała młodzież, której najlepsi koledzy/koleżanki są palaczami, w porównaniu z młodzieżą, której przyjaciele nie palą tytoniu. Nasuwa się pytanie, w jaki sposób dotrzeć w działaniach profilaktycznych i interwencyjnych do grup młodzieży palącej i zachęcać ją do rzucania palenia?

Większość badanych 15-latków krytycznie oceniała fakt palenia przez siebie papierosów za dwa lata. Stwierdzono istotny statystycznie związek między intencjami a postawą wobec palenia przez siebie w przyszłości. Młodzież, która zamierzała palić, w porównaniu z rówieśnikami nie zgłaszającymi takich zamiarów, rzadziej uważała, że palenie za dwa lata byłoby fatalne lub głupie, a częściej, że byłoby właściwe i świadczyłoby o dorosłości. Pozytywne wartościowanie palenia, zgodnie z teorią planowanego zachowania Ajzena (1) wzmacnia siłę intencji i zwiększa ryzyko regularnego palenia. Dziewczęta, które uważały, że będą zdecydowanie lub prawdopodobnie palić za dwa lata, w porównaniu z chłopcami, częściej miały bardziej krytyczną postawę wobec tego zachowania, co również może sprzyjać większej skuteczności działań interwencyjnych.

WNIOSKI

1. Wśród młodzieży 15-letniej, w Polsce w 1998 r. ok. 1/3 zamierzała palić za dwa lata lub była niepewna co do palenia przez siebie. Ryzyko zostania w wieku 17 lat regularnym palaczem było największe wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych i w tych szkołach należałoby nasilić działania interwencyjne.

2. Intencje palenia w wieku ok. 17 lat były zróżnicowane w zależności od „statusu” palenia młodzieży w wieku 15 lat. Znacznie częściej planowali palenie palacze regularni niż okazjonalni i młodzież niepaląca. Połowa młodocianych palaczy była niezdecydowana co do palenia w przyszłości. W działaniach interwencyjnych adresowanych do młodzieży należy uwzględniać aktualny „status” jej palenia oraz, obok edukacji, rozwijać poradnictwo i pomoc w rzucaniu palenia.

3. Intencje młodzieży dotyczące palenia tytoniu w niedalekiej przyszłości były ściśle związane z paleniem rodziców i najbliższych kolegów. Uzasadnia to potrzebę kontynuowania działań w celu zachęcania do niepalenia dorosłych, którzy tworzą wzorce zachowań dla swych dzieci oraz włączania liderów młodzieżowych do działań profilaktycznych.

4. Młodzież zamierzająca palić w przyszłości mniej negatywnie oceniła fakt palenia przez siebie w przyszłości niż młodzież, która uważa, że nie będzie palić.

5. Palące dziewczęta, w porównaniu z chłopcami, częściej były niezdecydowane co do palenia w przyszłości i częściej miały wobec tego zachowania postawę negatywną, a rzadziej pozytywną. Stwarza to pewną szansę na zwiększenie skuteczności działań interwencyjnych u dziewcząt.

Prezentowane wyniki badań wskazują na potrzebę podjęcia dyskusji nad poszukiwaniem bardziej skutecznych działań w zapobieganiu paleniu tytoniu wśród młodzieży. W Polsce działania te ograniczają się głównie do programów edukacyjnych, z których korzystają tylko niektóre szkoły. Wieloletnie doświadczenia wielu krajów wskazują na małą skuteczność tych programów. Proponuje się szersze psychospołeczne podejście, z uwzględnieniem działań w społeczności lokalnej, kampanii w środkach społecznego przekazu oraz włączenie programów interwencyjnych do edukacji zdrowotnej w szkole (15). W Polsce możliwości takie stwarza wprowadzenie w podstawach programowych ścieżki edukacyjnej „edukacja prozdrowotna”.

STRESZCZENIE

Celem pracy było zbadanie intencji codziennego palenia tytoniu za dwa lata u młodzieży 15-letniej, w zależności od: płci, miejsca zamieszkania i typu szkoły ponadpodstawowej, „statusu” własnego palenia w wieku 15 lat i „statusu” palenia przez rodziców i najlepszego kolegę lub koleżankę oraz postaw wobec palenia przez siebie za dwa lata. Porównano także intencje co do palenia tytoniu młodzieży w Polsce i niektórych krajach Europy Zachodniej. Przyjęto, że badanie intencji palenia może mieć znaczenie dla prognozowania regularnego palenia u młodzieży w końcu drugiej dekady życia. Badania wykonano w ramach międzynarodowych badań nad zachowaniami zdrowotnymi młodzieży szkolnej (HBSC – Health Behaviour in School-Aged Children. A WHO Cross-National Study). Wykorzystano kwestionariusz międzynarodowy „Kontrola Palenia Nastolatków” (Control of Adolescents Smoking). Badania przeprowadzono w 1998 r. w reprezentatywnej grupie uczniów klas I szkół ponadpodstawowych (N= 1636), w średnim wieku 15,7 lat. Porównano niektóre wyniki badań w Polsce oraz Austrii, Belgii, Danii, Finlandii, Niemczech, Norwegii, Szkocji

i Walii. Stwierdzono, że w Polsce tylko 8% 15-latków zamierza palić za dwa lata, 23% jest niepewnych swojej decyzji. W porównaniu z innymi krajami w Polsce odsetek młodzieży niepewnej co do palenia w najbliższej przyszłości należał do największych. Intencje co do palenia za dwa lata zgłaszali istotnie częściej: uczniowie zasadniczych szkół zawodowych (13%) niż liceów ogólnokształcących (2%); dzieci obojga palących rodziców (17%) niż dzieci rodziców niepalących (5%), nastolatki, których najlepszy kolega palił (22%) niż ci, których najlepszy kolega nie palił (3%). Około 1/3 młodzieży palącej codziennie w wieku 15 lat zamierzała palić za dwa lata, podczas, gdy plany takie miało tylko 1,5% niepalących. Uczniowie zamierzający palić za dwa lata mniej negatywnie postrzegali ten fakt niż ich niepalący rówieśnicy.

Słowa kluczowe: młodzież, intencje palenia tytoniu w przyszłości, postawy wobec palenia w przeszłości, palący, niepalący

PIŚMIENNICTWO

1. Ajzen I.: *Attitudes, personality, and behavior*. Milton Keynes, Open University Press 1988.
2. Ajzen I., Fishbein M.: *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Englewood Cliffs., N.J. Prentice-Hall 1980.
3. Aronson E., Wilson T., Akert R.: *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Zysk i S-ka, Warszawa 1997, 311-353.
4. Bandura A.: *Social foundations of thought and action. A social cognitive model.*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs New Jersey 1981.
5. Frączek A.: *Rozwój w okresie dorastania a nawykowe palenie i picie*. Now. Psycholog. 1990, 5/6, 71-82.
6. Frączek A., Stępień E.: *Zachowania związane ze zdrowiem wśród dorastających a promocja zdrowia*. W: Ratajczak Z., Heszen-Niejodek I. (red.): *Promocja zdrowia psychologiczne podstawy wdrożeń*. Wydaw. Uniw. Śl., Katowice 1997, 70-77.
7. Główny Urząd Statystyczny: *Stan zdrowia ludności Polski w 1996 r.* GUS, Warszawa 1997.
8. Griesbach D., Currie C.: *Health behaviours of Scottish school children. Report 7: Control of Adolescent Smoking in Scotland*. University of Edinburgh, Edinburgh 2001.
9. *Health Behaviour in School-Aged Children. A WHO Cross-National Study: Research protocol for the 1997-98 survey*. Edinburgh 1997.
10. Hibell B., Andersson B., Ahlstrom S., Balakireva O., Bjarnason T., Kokkevi A., Morgan M.: *The 1999 ESPAD report. The European School Survey Project on Alcohol and other Drugs*. The Swedish Council for Information on Alcohol and other Drugs, The Pompidou Group, Council of Europe, Stockholm 2000.
11. Mazur J., Woynarowska B.: *Palenie tytoniu wśród młodzieży szkolnej w Polsce i innych krajach w latach 1990-1998*. *Zdrowie Publiczne*. 1999. 109, 312-319.
12. Mazur J., Woynarowska B., Kowalewska A.: *Zdrowie młodzieży szkolnej w Polsce. Palenie tytoniu*. Wydział Pedagogiczny UW, Warszawa 2000.

13. Schwarzer R.: *Poczucie własnej skuteczności w podejmowaniu i kontynuacji zachowań zdrowotnych. Dotychczasowe podejścia teoretyczne i nowy model*. W: Heszen-Niejodek I., Sęk H. (red.): *Psychologia zdrowia*. PWN, Warszawa 1997, 175-205.
14. Wickrama, K.A.S., Conger R.D, Wallace L.E.: *The intergenerational transmission of health-risk behaviors: Adolescents lifestyles and gender moderating effects*. *J. Health Soc. Behav.* 1999, 40, Sept. 258-272.
15. Winders S.E., Kohler C.L, Grimley D.M., Gallagher E.A.: *Tobacco use prevention and cessation*. W: Raczyński J.M., DiClemente R.J. (red.): *Handbook of Health Promotion and Disease Prevention*. Kluwer Academic/Plenum Publisher, New York 1999, 149-169.
16. Wold B., Currie C., Lund M.: *Control of Adolescent Smoking (The CAS study) 1997/98. Technical report on surveys of 15-year-olds in nine European countries*. Universitetet i Bergen 2000.
17. Woynarowska B., Mazur J.: *Zdrowie młodzieży szkolnej w Polsce. Zachowania zdrowotne i zdrowie młodzieży szkolnej w Polsce i innych krajach*. Wydział Pedagogiczny UW, Warszawa 2000.